

FANGSTMANNSBIOGRAFIEN OG HELTELITTERATUR. MED ET SKRÅBLIKK PÅ SJANGEREN: WANNY WOLDSTAD, HENRY ETTE, THORLEIF BJERTNES OG HENRY RUDI.

Silje Solheim Karlsen

I 1956 kom det ut et ganske spesielt eksemplar av de såkalte fangstmannsbiografiene vi kjenner som en subsjanger innen den norske polarlitteraturen. Boka *Første kvinne som fangstmann på Svalbard* var skrevet av Wanny Woldstad og forteller om hennes år på overvintringsfangst på Svalbard mellom 1930 og 1935. Boka solgte mellom 3000 og 4000 eksemplarer (Hauan 1996:51), og er ennå i dag gjenstand for oppmerksomhet, senest i boka *Polarheltinner* (2012) av Sigri Sandberg Meløy, der forfatteren presenterer utvalgte kvinner som har markert seg i polare strøk. Med tittelen *Polarheltinner* plasserer Meløy Woldstad inn i både en tradisjonell og en utradisjonell forståelse av de som reiste til, erobret og mestret Arktis. Tradisjonell fordi de arktiske reisende er forstått og bygget opp som helter i Norge, vi tenker på Nansen og Amundsen, på kulde og frost, skjørbuk og galskap, på det å legge det mest ugjestmilde og dødelige landskap under seg. Utradisjonell fordi Woldstad er fangstmann og del av et team, hun er ikke pioner eller oppdager, og ikke minst: hun er kvinne. Meløy stiller også dette spørsmålet i sin bok; innbefatter det polare heltebegrepet kvinner?

Det kan se ut til at Wanny Woldstad og hennes tekst forstyrrer og utfordrer vår horisont når det kommer til den arktiske litteraturen og forestillingene knyttet til denne. Dette ser vi blant annet ved at Woldstads tekst ofte er forsøkt karakterisert og kategorisert i henhold til kjønn. Kjell Berg, som har skrevet hovedoppgave om fangstlitteratur, konkluderer med at Woldstad føyer seg inn i mannstradisjonen litterært sett, og at teksten hennes i liten grad bærer preg av at hun er kvinne. Berg slår fast at Woldstads beretning ikke avviker fra, men bærer de samme idealene som mennenes beretninger (Berg 1987: 129). I motsatt ende finner vi Marit Anne Hauan som går kraftig i rette med Berg i artikkelen “Wanny har bakt...også har hun skudt 3 stormåser”. Hauan mener i motsetning til Berg at fangstmannsbiografien fokuserer på Woldstads kvinnelighet, både når hun gjør rede for alt husarbeidet hun utfører, men også når hun henvender seg direkte til husmødre i sin tekst: “Kjære husmødre og alle som leser dette [...] (57)” (Hauan 1992: 29-30). Hauan konkluderer med at “[i] min lesing av Wanny Woldstads beretning og dagbøker opplever jeg hele veien igjennom en gjenkjennelse av kvinners liv og virke” (Hauan 1992: 36). Hauan mener altså innholdet i Woldstads beretning vitner om at hun er kvinne. I tillegg finner vi at Woldstads forlag mente at ikke bare innholdet, men også formen og stilen var betinget av hennes kjønn: “Hvilken mann kunne skrive om Svalbards blomsterprakt og ville dyr som hun?” (Berg 1987:123).

Beretningens tittel inviterer til en lesning ut fra et kjønnsperspektiv: første *kvinne* som *fangstmann*. Men hva betyr det om Wanny Woldstads kvinnelighet skinner gjennom hennes fortelling, eller om hun skriver som en mann? Uten å forlate kjønnsperspektivet prøver jeg en annen innfallsvinkel: hvordan forholder Woldstads tekst seg til sjangeren hun skriver seg inn i, den arktiske fangstmannsbiografien? Jeg retter blikket mot tekstens selvframstilling, identitet konstruert i det arktiske rommet,

Nordlit 32, 2014

forholdet mellom natur og kultur, tradisjon og modernitet – og spør: hvordan forholder en kvinnelig fangstmansbiograf seg til fangstmansbiografien som litterær sjanger?

Fangstmansbiografien – noen kjennetegn

For å kunne undersøke dette er det nødvendig først å gå en runde og se nærmere på fangstmansbiografien som sjanger. Polarlitteraturen inngår i det vi kan kalle en arktisk diskurs, altså forestillinger, bilder og representasjoner av Arktis gjennom historien og litteraturen. I reiselitteraturen har det arktiske eller nordlige gjerne vært forbundet med det mannlige eller maskulinitet (Ikonen og Pehkonen 2003; Ryall 2004; Hansson 2006) og polarforskning har blitt forstått som et maskulint rom; Arktis som en maskulin forestillingsverden (Bloom 1993; Moland 2000; Connell 2005). Kanskje er det den arktiske reiselitteraturen i form av ekspedisjonsberetninger som var *utgangspunktet* for denne forståelsen av Arktis som et maskulint sted for helter og oppdagere, men forestillingene synes videre å ha blitt integrert i våre oppfatninger av andre sjangre innenfor polarlitteraturen, for eksempel fangstmansbiografien.

Fangstmansbiografien kan karakteriseres som en historie om en overvintrende fangstmann og hans opplevelser i Arktis (Hauan 1993:99) og særtrekkene ved fangstmansbiografiene har både Nils Magne Knutsen, Marit Anne Hauan og Kjell Berg beskrevet og diskutert. Alle tre trekker linjer mellom polfarerne på de store ekspedisjonene rundt århundreskiftet 1800-1900 og fangstmennene på Svalbard første halvdel av 1900-tallet og forener disse i en slags maskulin helteforståelse. Kanskje er det helt naturlig å se fangstmannen forbundet med oppdageren, og knytte dette til maskulinitet og et mandighetsideal. Fridtjof Nansen gjorde det jo selv, i storverket *Nord i Tåkeheimen* fra 1911:

Helt siden Nordmændenes tidlige reiser har vistnok ishavsfærdene git menneskeheten materielle værdier, som rike fiskerier, hval- og sælfangst og andet; de har git videnskabelige værdier i kundskab om ukjendte strøk og forhold; men de har bragt ulike meget mer; de har har hærudet menneskeviljen til overvindelse af vanskeligheder; de har, gennem skiftende tiders slaphet, været en skole i manddom og selvovervindelse, og har holdt mandsidealer frem for den opvoksende slekt; de har git fantasien næring, har git barnet eventyret, og de har løftet den voksnes tanker fra hverdagens stræv. Ta de arktiske reiser ut av vor historie, blir den ikke fattigere? (Nansen 1911: 2)

Nansen skriver her at ishavsfærdene har vært en skole i manndom og presentert mandsidealer for den oppvoksende slekt. Og hør bare hva Helge Ingstad sier om Henry Rudi i forordet til *Henry Rudi, Isbjørnkongen*: “Henry Rudi skulle vært født for tusen år siden, den gang det var rikelig med slagvidde for dem som hadde uro i blodet. Han ville passet aldeles blant mennesket i en vikingskute, han kunne ha gått rakt om bord som han er, og ville straks ha hørt med“ (Sørensen 2001: 9). Ifølge Nils Magne Knutsen handler fangstmansbiografiene, i likhet med bøkene om de norrøne oppdagelsesferdene og polarekspedisjonene fra slutten av 1800-tallet og framover, gjerne om:

[K]amp mot ytre krefter – is, storm, frost, sult, skjørbuk. I ishavsstrøk er mennesket konstant omgitt av dødsfare, og bøkene vrirler av plutselige møter med isbjørn, fall ned i bresprekker, matmangel så folkene til sist må ete rå fugletarmer, overfall av uvær, etc. Disse stadige innslag av dramatik har gitt litteraturen et anekdotisk preg som ytterligere har forsterket inntrykket av konstant fare (Knutsen 1991: 50-51).

Kjell Berg deler denne oppfatningen og peker også på at tendensene til å ville tegne visse dramatiske “[...] episoder som en duell, kan tolkes som et uttrykk for et ønske om å sette seg inn i en tradisjonell helterolle der kampen har vært sentral” (Berg 1987: 90). Hauan knytter fangstmanslitteraturen til en maskulin diskurs med et barskt mannsideal og skriver blant annet om Henry Rudi at fortellinga hans “[...] handler om mandig kamp og kontroll i arktiske strøk” (Hauan 1994: 20). Knutsen ser det slik at fangstmannen representerer tre viktige sider ved det europeiske mannsideal: Han er både erobrere, enehersker og jeger. Han representerer det egentlige liv, en sann, autentisk livsform (Knutsen 1991: 52). Kjell Berg peker på at fangstfolkene hadde klare mannsideal, som kommer til uttrykk gjennom direkte utsagn i fangstmanslitteraturen om hva menn er og bør være – og via skjulte holdninger som ikke uttrykkes eksplisitt (Berg 1987: 54).

Vi ser altså at fangstmannsbiografien som sjanger gjerne blir forstått som en maskulin heltefortelling som målbærer et tydelig mandighetsideal. I det følgende skal jeg forsøke å orientere meg i denne sjangeren ved å se på noen utvalgte tekster, samt lese og diskutere Woldstads fangstmannsbiografi opp mot disse. Slik håper jeg å identifisere og kanskje problematisere noen av stereotypiene som går igjen i sjangeren, og se hvordan Woldstad som kvinnelig fangstmann skriver seg inn i fangstlitteraturen som sjanger og som del av en arktisk diskurs. Polarlitteraturen rommer mange slags fangstmannsbiografier, fra mer eller mindre ubearbejdede dagbøker gitt ut på små forlag til flotte praktverk med bearbejdet tekst og fargebilder. For å kunne gi et mest mulig riktig bilde av sjangeren, velger jeg i denne artikkelen å lese Wanny Woldstads biografi mot et bakteppe bestående av tre ganske forskjellige fangstmannsbiografier fra omtrent samme tidsrom: Henry Ettes bearbejdede bok *Døden paa 80.graden. En selvoplevet arktisk robinsonade* (1930),¹ *Thorleif Bjertnes dagbøker* fra Nordaustlandet 1933-1934,² og klassikeren *Isbjørnkongen* (1958) om Henry Rudi, skrevet av Lars Normann Sørensen.³

Fangstmannsbiografien som heltelitteratur?

Heltefortellinger er tradisjonelt beslektet med myter og mytologi og går langt tilbake. Vi kjenner de berømte greske heltefortellingene *Odysseen* og *Iliaden* og i vår kulturhistorie finner vi flere heltegedikt blant Edda-kvadene. Men hva er det som definerer en heltefortelling? I boka *Helten med tusen ansikter* undersøker

¹ Gitt ut i 1930 med tittelen: 30 Aars nordligt Liv: Ishavet, Spitsbergen, Østgrønland, Island, Færoerne ; Døden paa 80 Graden ; en selvoplevet arktisk Robinsonade. I denne artikkelen forholder jeg meg til utgaven Svalbardminner, fra Vågemot miniforlag (2001).

² Gjenskrevet av hans datter Lee Carmody og gitt ut av Svalbard Museum i 2001.

³ I denne artikkelen leser jeg utgaven fra 2001.

religionshistoriker J.J.Campbell myter fra hele verden, som har blitt bevart i flere tusen år, og finner at disse deler en grunnleggende struktur. Campbell kaller denne strukturen for monomyten. Kort oppsummert begynner monomyten med at helten mottar et kall og reiser fra den kjente verden til en uvanlig eller ukjent verden. Her må helten møte og gjennomgå en rekke ulike prøvelser. Etter at prøvelsene er bestått, oppnår helten innsikt og selverkjennelse og kan reise hjem med den ervervede kunnskapen (Campbell 2002). Monomyten må som et minimum bestå av tre faser: avreise, innvielse og hjemkomst. Denne strukturen finner vi igjen i moderne populærkultur som byr på mange heltefortellinger. Den amerikanske professoren J. S. Lawrence har i flere verk undersøkt hvordan den klassiske monomyten slik Campbell definerte den kan gjenfinnes i amerikansk populærkultur, som eksempelvis Star Wars-filmene, i superheltefortellinger som Superman og Batman, i den klassiske western-fortellingen, i dataspill og moderne science fiction-filmer som *The Matrix*.⁴ Selv om monomyten er noe endret og ifølge Lawrence har fått en moderne form i det at den foregår i en moderne setting, er blant annet den klassiske motsetningen mellom det gode og det onde sentral også i den moderne heltefortellingen. For både Campbell og Lawrence synes essensen i en heltefortelling å være en helt som handler, utretter noe, kjemper det godes sak, og som enten består prøvelser og lykkes - eller som mislykkes og dør, og dermed blir en tragisk helt.

Kanskje kan vi se polarhelten som en slik moderne variasjon av monomyten? En som for fedreland og vitenskap, altså en god sak, forlot det trygge og reiste ut til det ukjente, ugjestmilde, som møtte og overvant prøvelser og kom hjem med ny innsikt eller mislyktes og døde. Historiker Anne Eriksen har skrevet om den nasjonale helten og polarhelten,⁵ og ser polarhelten også som en nasjonalhelt. Ifølge Eriksen har heltene en viktig rolle i den nasjonale historieskrivingen i det at kunnskapen om en heroisk fortid formidles gjennom dem. Eriksen beskriver en helt som en som handler, som er synlig og aktiv, som står bak handlinger som er storslåtte og voldsomme. Hun understreker at alle nasjonale helter har gjort noe – samlet landet, kjempet tappert “[...] eller i det minste gått langt og fort på ski” (Eriksen 1999: 56). En slik helterolle kan vi se at eksempelvis Fridtjof Nansen fyller. Men hva med historien om overvintrerne på Svalbard – kan vi si at fangstmansbiografiene er heltehistorier?

De fleste biografiene følger mønsteret med avreise, innvielse og hjemkomst, der den midterste fasen, innvielsen, varierer i tid. Når Fridtjof Nansen skriver om kryssingen av Grønland og den første Fram-ferden framstiller han ekspedisjonene som et kall, både på et personlig og et nasjonalt plan. For mange av overvintrerne som reiste opp til Svalbard var det trolig et håp om å gjøre et fangstmessig kupp, eventuelt flykte fra økende arbeidsledighet og begrensede muligheter på fastlandet, som var avgjørende. Det kan vi for eksempel se i Ettes bok. Ette skriver innledningsvis at han først ønsket å dra til Grønland, da en “Overvintring på denne åpenbart så vildtrige, men ubeboede Kyst, hvor der øjensynlig fandtes både Sæl og Hvalros, Bjørn og Rev, Moskusoxe og Rensdyr, måtte kunne give et rigt Udbytte i Skind.” (Ette 2001: 3) Bjertnes på sin side hadde andre grunner til å dra. Han var en eventyrlysten ung mann som både hadde vært til sjøs og forsøkt å melde seg inn i

⁴ *The American Momomyth* (1977), *The Myth of the American Superhero* (2002) og *Finding the Force of the Star Wars Franchise: Fans, Merchandise & Critics* (2006).

⁵ I hhv *Historie, minne og myte* (1999) og “Polarheltene – minner og momumenter” (2004).

Fremmedlegionen, men som grunnet nedgangstider var tvunget til å arbeide i sin fars butikk. Da fangstmannen Karl J. Bengtssen kom inn i butikken, var det Bjertnes sin store mulighet:

Som en pust av frisk luft fylte han dette mugne stedet. [...] Jeg hadde hørt om denne mannen. Han hadde tilbrakt mye tid oppe i de arktiske strøk på ekspedisjoner, ikke bare på jakt og fangst, men han hadde også vist stor interesse for polarforskning. [...] Og han kjente gamlingen! Jeg kunne nesten ikke tro mitt hell! (Bjertnes 2001: 12).

Også Henry Rudi var mer personlig enn økonomisk motivert. Drevet av eventyrlyst og beundring for de gamle fangstmennene sa han opp en trygg butikkjobb for å søke seg med på overvintring: “Jeg var fri mann; såg med forakt på svisketellerne som skrevet avgårde til diskenspringer-yrket; nå gikk jeg glad og fro en øl i møte for å prate fangsttur for ramme alvor; nå *var* jeg en av dem! Pinade, sa jeg til meg sjøl” (Rudi 2001:19).

De fleste av overvintrerne var som kjent menn, men ifølge norsk polarinstitutt registreringer finner vi faktisk 27 kvinner på fangst mellom 1895-1940, og fra midten av 1930-årene finnes det 3-7 kvinner med på fangst hvert år. Disse kvinnene var som regel med yrkesfangstmenn som koner eller som husholdersker, og “[h]ovedsakelig har kvinnene hatt vanlige husmoroppgaver. Noen deltok imidlertid mer aktivt i fangstvirksomheten ved å være med rundt i terrenget for fellerøkt om vinteren, samt på egg- og dunsanking om sommeren” (Rossnes 1993: 19). Selv om hovedoppgavene til de fleste kvinnene var knyttet til hjemmet, og kvinnene slik sett ikke gikk mennene i næringa, var altså noen fangstmenn likevel ikke særlig åpne for kvinnelig selskap. Georg Bjørnnes, med over 20 overvintringer, foreslo at kvinner skulle forbys å være med på fangstovervintring (Hauan 1989: 66). Dette kan henge sammen med den maskuline tradisjonen overvintringsfangst inngår i; dersom kvinner skulle få inntog på Svalbard kan det få konsekvenser for det etablerte bildet av fangsttilværelsen, som Kjell Fjørtoft også peker på i sin bok om Hilmar Nøis: “Straks blir alle forestillinger som hvordan fangstmenn skal leve på Svalbard snudd på hodet” (Fjørtoft 1995: 123).

I motsetning til de kvinnene som reiste opp som koner og husholdersker, reiste Wanny Woldstad opp for å drive fangst, og hennes motivasjon skiller seg ikke nevneverdig fra eksempelvis Bjertnes’ eller Rudis. Som drosjesjåfør i Tromsø hadde Woldstad ofte kjørt på fangstmenn, hun hadde sugd til seg historiene og drømt om landet der nord, og tok sjansen da den bød seg:

Da jeg fikk tilbud om å få være med som aktivt medlem av en fangstekspedisjon til Svalbard, tok jeg ingen betenkningstid. Det var levendegjørelsen av lengsler og drømmer gjennom mange år. I løpet av to-tre dager ble jeg forvandlet fra drosjesjåfør i Tromsø til “kvinnelig fangstmann” på vei til Svalbard, om bord i “Maibloomsten” (Woldstad 2005: 4).

At Wanny Woldstad ønsker å presentere seg selv som fangstmann, ikke bare som kjæreste eller husholderske, ser vi også i tittelen hun valgte for boka si: *Første kvinne*

som fangstmann på Svalbard. Både tittelen og karakteristikken av seg selv som “kvinnelig fangstmann”, viser imidlertid også at Woldstad er klar over det egenartede i at hun som kvinne reiser på overvintringsfangst.

Ifølge Eriksen har heltene en viktig rolle i den nasjonale historieskrivingen, gjennom heltene forbindes vi med en heroisk fortid. Et slikt dramaturgisk mønster, med linjer tilbake til norrøne oppdagere, etablerte Nansen i sine ekspedisjonsberetninger; tradisjonen fra de tapre norrøne reisende fører fram til han selv. Det kan også se ut som et vanlig sjangertrekk ved fangstmansbiografien å etablere en slik sammenheng mellom pionerene og seg selv. I innledningskapittelet “Gamle krigere” skriver Henry Rudi om de første fangstmennene som om de var helter, og videre: “Jeg ville riste runer over gammel-karene om jeg kunne” (Rudi 2001: 14). Henry Ette bygger også stilsikkert opp sin beretning på denne måten når han starter med skildringer av forberedelsene. Et viktig moment i Ettes biografi er at han besøker Fridtjof Nansen på Polhøgda for å få gode råd. Videre skriver Ette om hyring av mannskap og om proviantering, før han, i likhet med Nansens mønster for sine ekspedisjonsberetninger, viser til noen dramatiske og mislykkede overvintringsforsøk. Ved å etablere en sammenheng mellom historien og seg selv gjør fortelleren ekspedisjonen nordover mindre tilfeldig; den får et streif av skjebne samtidig som den aktuelle ekspedisjonen legitimeres ved at den settes inn i en tradisjon. De gamle fangstfolkene, eller pionerene, er også tydelig tilstede i Woldstads tekst, men da først og fremst gjennom Woldstads gjengivelser av Anders Sæterdals historier. Mange av erfaringene Woldstad gjør – og skriver om, blir supplert med og følges opp av historier, enten som Sæterdal har opplevd selv, eller historier om andre fangstfolk. Disse fortellingene utgjør en sentral del av Woldstads beretning og gjør at teksten tidvis får et relativt allment og generelt preg sammenlignet med både Ettes og Rudis tekst.

Dersom en fortelling skal defineres som heltelitteratur, kreves et utført heltestykke, eller i det minste noen ekstraordinære handlinger, og helst skulle kanskje disse handlingene gagne noen flere enn hovedpersonen selv? Hvordan skildrer fangstmennene oppholdet i det ukjente landet, den fasen Campbell kaller innvielsen? Marit Anne Hauan leser for eksempel biografien om Henry Rudi som en robinsonade og begrunner det med at Rudi gjorde samme “[...]moderne handling som Robinson gjorde, han bryter opp fra en livsform for å begi seg inn i en annen” (Hauan 1996:53). Ifølge Hauan flykter ikke Henry Rudi fra sivilisasjonen, men skaper kultur av natur og ordner sitt liv og sin egen karriere (Hauan 1996: 55). Lest som en robinsonade kan innvielsesfasen i fangstmansbiografiene kanskje leses som et heltestykke i modernitetens navn, men tar vi utgangspunkt i definisjonen på en robinsonade,⁶ synes det klart at essensielle særtrekk mangler i de aller fleste

⁶ Begrepet robinsonade viser som kjent til Daniel Defoes berømte roman *Robinson Crusoe* (1719), og kan sies å være en sjanger av fortellinger, der hovedessensen er at de finner sted på en øde øy, eller andre isolerte steder. I følge Artur Blaim er en robinsonade:

[...] a literary genre in which the structurally central position is occupied by the desert island section depicting the life of a single man or woman, or a group of people, placed in isolation by other men or forces of nature. The desert island section introduces a set of interrelated motifs which appear in every robinsonade following a strictly prescribed order: enforced isolation, initial despair, survival arrangements, release from isolation or voluntary acceptance of solitary life (Blaim 1990: 6).

fangstmannsbiografier, etter mitt syn også i Henry Rudi sin: for de fleste fangstmenn er oppholdet høyst frivillig, lengden på oppholdet er oftest avklart på forhånd og det foreligger som regel en konkret plan om retur (selv om flere fangstlag opplever at de av forskjellige årsaker må bli lengre enn først tenkt), fangstfolkene er forberedt og utrustet for overvintringsfangsten og har med seg mye av det man trenger for å overleve, og: ikke minst er dette en yrkesvei, et arbeid, som inngår i en gammel tradisjon – det er ikke noe overraskende dramatisk og ukjent man tilfeldig lander i.

Verken Woldstad eller Rudi selv fokuserer på utfordringene og prøvelsene ved oppholdet i Arktis. Det er lite i disse beretningene som minner om robinsonaden. Da stiller det seg annerledes med den danske overvintreren og fangstmannen Henry Ette, som faktisk kaller sin beretning om overvintringen på Nordaustlandet 1902-03 for en robinsonade: *Døden paa 80. graden. En selvoplevet arktisk robinsonade* (1930). For Ette er åpenbart begrepet robinsonade betinget av dramatikken og spenningen de opplevde da de ble isolert på Svalbard i stedet for på Grønland, som først planlagt. Ekspedisjonen er fra begynnelsen mislykket og når de endelig er etablert på Svalbard og skulle fangste på Nordaustlandet, er utbyttet meget magert. Fire av fem rammes under oppholdet av skjørbuk grunnet liten tilgang på fersk mat. I tillegg er det et poeng at Ette som forteller velger å fokusere på dramatikken og konfliktene. Vi kan lese om tilløp til mytteri, at gruppen måtte splittes i to partier og fangste på hvert sitt område, og at konflikten fortsetter helt til den blir avgjort i sjøretten etter hjemkomst. Beretningens mest dramatiske hendelser finner vi gjengitt de siste 20 sidene, der mer eller mindre direkte utdrag av hans egne dagboknotater forteller om sykdom, døden til to av fangstmennene og endelig redning til slutt. Det er interessant at Ette, til tross for dette, skildrer ekspedisjonen som en bragd. Som en følge av det dramatiske fokuset, blir Ettes tekst en spennende beretning der han selv framstår som en overlevende arktisk helt:

Hvis vi ikke får det [frisk Kød] snart, går vi alle en ynkelig Død i Møde. – Men vi skal tage det som Mænd ialtfald. Kun en Bjørn kan redde os. En Bjørn! En Bjørn! Ti år af mit Liv for en Bjørn! Grøntsager spiser vi alle, men Birger og Lars desværre kun lidt. Jeg præker og præker for dem Morgen og Aften, at kogte Grøntsager er det eneste, der kan redde dem, men enten kan de ikke forstå det eller også vil de det ikke. Godt! Men vil de ikke leve, kan jeg intet mere gøre for at holde dem oppe. Så må de altså dø (Ette 2001: 55).

For meg synes det tydelig at Ettes tekst er inspirert av polarforskernes og oppdagernes ekspedisjonsberetninger. Han følger et dramaturgisk mønster vi kjenner fra ekspedisjonslitteraturen og understreker stadig at dette er en *ekspedisjon*. Han plasserer seg selv i samme omgivelser som oppdagerne – og i samme maskuline diskurs:

I Nord havde jeg et Glimt af Ishavet, en flad, grå, hvid, endeløs Masse og uvilkårligt kom jeg til at tænke på, hvor mange modige, brave Mænd det havde opslugt, medens de søgte at fravriste Nordpolen dens Hemmeligheder.

Hvis det kunde tale! – Hvilke Rædsler vilde det ikke kunne være i Stand til at berette (Ette 2001: 45).

Arktisk hverdagsliv

Selv om Meløy inkluderer Wanny Woldstad i sin bok om polarheltinner, prøver ikke Woldstads *Første kvinne som fangstmann på Svalbard* å være noen heltefortelling. For Woldstad er ikke kampen det viktigste; hun skildrer heller ikke Arktis som et uvennlig sted. Tilværelsen på Svalbard blir tvert i mot omfavnet som trygg og god: Etter å ha vært nede på fastlandet gleder hun seg til å “[...] se igjen den øde stranden, fjellene og det ensomme lille huset vårt, som var blitt så kjært” (Woldstad 2005: 55). Ser vi på kapitteoverskriftene får vi en pekepinn på hva som vektlegges i beretninga. Av 34 overskrifter handler 5 om bjørnejakt og 3 kapitler skildrer dramatiske og livsfarlige situasjoner knyttet til natur, terreng og vær (“Farefull ferd”, “Storstorm”, “Livsfarlig kamp mot isen”), de resterende 26 dreier seg om hverdagsliv: “Forberedelser til fangsten”, “På hovedstasjonen igjen”, “Rev”, “Den første soldag”, “Vår”, “På øyene”. Selv om Woldstad skriver om dramatiske episoder under overvintringene, eksempelvis under jakt, utgjør disse kun en liten del av beretninga; det er hovedsakelig andre aspekter ved fangstlivet som understrekes; at det er enkelt, bekymringsløst og ikke minst sunt: “[...] her er ikke tid til grublerier og hjemve. Forresten følte jeg mest bare lettelse ved å vite at jeg hadde en hel vinter foran meg uten bekymring for noen ting” (Woldstad 2005: 12); “Selv om det er et slags villmannsliv en fører her, virker det sunt og oppdragende både på sjel og legeme. Det fostrer så visst ingen sveklinger” (Woldstad 2005: 29).

Henry Rudi framstår også som en ydmyk tilhenger av det enkle livet i Arktis. Han forteller sin historie heller med underdrivelser enn overdrivelser. Rudis bok, som er en tilbakeskuende fortelling ført i pennen av journalist Lars Normann Sørensen, er mer filosofisk og reflekterende i forhold til livet på fangst enn de mer umiddelbare dagbokskildringene til Woldstad. Rudi funderer ofte filosofisk over livet som fangstmann. Flere ganger skriver han at det ikke holder å bare være sterk eller i god form; en må også ha et stabilt og godt sinnelag:

Når unge mennesker spør meg hva som kreves for å bli fangstmann, veit jeg ikke mest hva jeg skal si. Det er de personlige egenskapene som må til: En gjennomgod fysikk, - det er ikke et yrke for puslinger. De strabaser en møter og *må* greie, er utenkelige i et vanlig liv ellers. Men like viktig er åndelig utrustning, den som gir en kraft til å tåle ensomhet og mørke, som avbalanserer forholdet til en kamerat som en er tett innpå livet gjennom et eller fleire år (Rudi 2001: 160).

For Rudi som for Woldstad er det hverdagene som trekkes fram; det er det enkle, frie livet som er avgjørende. Her har han ingen økonomiske bekymringer, ikke annet ansvar enn for seg selv; her er han sin egen herre og mester. Går man nærmere inn på Rudis fortelling, ser man at denne holdningen også fordrer en viss egoisme, og Rudis biografi er en ganske selvcentrert livshistorie: “Og dette er min filosofi. Å brenne bruene bak seg er et godt prinsipp. I stort og i smått. Det er det den gode, den heldige fangstmannen gjør” (Rudi 2001: 161).

I fangstmannsbiografiene til Woldstad og Rudi møter vi oftest landskapet beskrevet som livgivende, hjemlig og kjært.⁷ Fangstmannen har gjerne en nøktern holdning til omgivelsene og synes ofte å være i harmoni med naturen og landskapet. Woldstad er ikke av de som overdriver i sine skildringer, heller ikke når det kommer til landskapets farlige sider. Hun er ikke naiv, men svært nøktern: “Når en ser bort fra de lumske revner som lurder under et tynt snedekke, så er det rent betagende vakkert oppe på en isbre” (Woldstad 2005:19). Denne harmonien, og den ydmyke holdningen, kan kanskje sees i sammenheng med det Henning Wærp er inne på i artikkelen “Arktiske idyller” der han leser utvalgte polarlitterære tekster opp mot den litterære idyllen eller pastoralen. Wærp mener at “[p]astoralen har å gjøre med å bebo verden på en aktiv og oppmerksom måte” (Wærp 2012: 103), og vektlegger at tekstene skildrer et liv i bevisst enkelhet. Både Woldstad og Rudi betoner det enkle liv i Arktis gjennom sine beretninger. Woldstad trekker fram at dette enkle livet er bekymringsfritt og helsefremmende, ja, selv lengselen og de vanskelige tingene blir lettere å håndtere i Arktis: “Sorgene og de triste opplevelsene unngår vi å tale om her, etter felles avtale. Enten det nå er for ikke å sette seg selv eller kameraten i misstemning, eller kanskje helst, selve naturen og livet her oppe ikke innbyr til triste betraktninger” (Woldstad 2005: 23). Det er kanskje merkelig at det er idyllen og ikke det åpenbart livsfarlige i Arktis som vektlegges i fangstmannsbiografiene. Ellers er det jo ikke et uvanlig trekk ved polarlitteratur, vi ser det eksempelvis utbredt i ekspedisjonsberetninger, at is, kulde og snøstormer vies betydelig oppmerksomhet, og beskrives som utfordrende, noe som igjen understreker at Arktis er et ekstremt og farlig landskap. Kanskje er det slik at polarekspedisjonenes *oppdagere* i større grad tenderer til å skildre et ekstremt landskap, der det sublime ved Arktis fokuseres – sannsynligvis fordi oppdagerens mål er å beseire landskapet, erobre det? For de som *lever* i Arktis oppleves omgivelsene annerledes, noe vi ser gjenspeilet i fangstskildringene. Dette ser vi omtalt i Keskitalos artikkel ““The North” – Is there such a thing?”, der artikkelforfatteren søker å dekonstruere og stille spørsmål ved den nordlige eller arktiske diskursen vi oftest presenteres for. Keskitalo viser til hvordan forståelsen av både den nordlige villmark og mystikk avhenger av om du opplever den innenfra eller observerer den utenfra. Innenfra ser man muligheter, ikke hindringer (Keskitalo 2009: 35).

Første kvinne som fangstmannsbiograf

“Hvilken mann kunne skrive om Svalbards blomsterprakt og ville dyr som hun?”, reklamerte Woldstad forlag med og antydte med dette at Woldstads beretning stilmessig skulle skille seg fra majoriteten av fangstmannsbiografiene. Også Kjell Berg, som har skrevet om fangstlitteratur, hevder at Woldstads tekst, selv om den bærer de samme idealene som mennenes beretninger, viser at hun er kvinne når hun skriver om dyr og bruker ord som “mor”, “barn”, “unger” (Berg 1987: 126), og at hennes omtaler av fangstkollegaen avslører kvinnelig underdanighet når hun kaller han for “sjefen” og “min ledsager”. Meløy på sin side bruker ikke målestokker som

⁷ Dette er for øvrig også gjennomgangstonen i Kjell Fjørtoft: *Kongen av Sassen Bay. Fangstfolkens historie* (1995), som ikke bare tar for seg Hilmar Nøis livshistorie som fangstmann på Svalbard, men som forteller, som tittelen viser, flere fangstfolks historie. For Hilmar Nøis var det roen, hjemmefølelsen, friheten som var livet på Svalbard (Fjørtoft 1995:23).

kvinnelig eller mannlig på Woldstads litteratur, men mener at Woldstad “[...] skriver så godt, lunt, og med en underlig letthet. Om isolert villmark, isbjørn, orkaner, mørketid. Om revefangst og jakt, på ryer, sel, kobbe og gjess [...]” (Meløy 2012: 144). Etter mitt syn er det heller ikke interessant om Woldstad skriver som en kvinne eller en mann (og hvordan skriver en kvinne forskjellig fra en mann?); det som er interessant er hvordan hun framstiller seg selv som fangstmann i sin biografi. Vi har hittil sett at Woldstads tekst ikke kan karakteriseres som noen arktisk heltefortelling, slik fangstmannsbiografien gjerne blir forstått, men det kan heller ikke Henry Rudis verk, eller Bjertnes dagbøker – eller Fjørtofts fortelling om legenden Hilmar Nøis, for den del. Alle disse synes heller å være nøkterne og ydmyke beretninger om et hverdagsliv i Arktis. Woldstad skiller seg heller ikke ut ved å skrive mer eller annerledes om svalbardnaturen. Hun føyer seg inn i sjangertradisjonen ved å skrive mye om dyr, men utover det er det overraskende nok svært få andre naturbeskrivelser i Woldstads bok. Der de forekommer er de svært nøkterne, som når de opplever den første soldagen etter mørketiden: “Den 16. februar fikk vi se solen for første gang det året. Det var fint” (Woldstad 2005: 31).⁸ Riktignok avslutter hun teksten med en hyllest til Svalbardnaturen, der også blomsterprakten blir nevnt, uten at dette nødvendigvis preges av at hun er kvinne:

[d]e drages tilbake. De har sett ikke bare uværet, når havet med ubendig kraft kaster seg oppover skrentene som ville det begrave alt i sin vei. Nei, de har både sett og opplevd de stille kveldene når land og hav flammer i sol, og liene gjenlyder av kvitter, og bitte små røde og hvite blomster spirer fram og søker å dekke de nakne klipper (Woldstad 2005: 60).

Et tydelig sjangertrekk ved fangstmannsbiografiene er at de inneholder mange og ganske detaljerte jaktskildringer. Woldstads skildringer av dyrelivet på Svalbard henger tett sammen med hennes jaktskildringer. På den ene siden kan hun være veldig var og nær når hun forteller om isbjørnen:

Mamma lurte nok på om det kan være farlig med de fremmede greiene som står der borte og lukter så godt og så kjent. Kanskje har hun som barn sett sin mor ta den fine spekkbiten som lå i en likedan innretning, hørt brakket som ga gjenlyd i fjellene og sett ildmørjen, og den store, trygge ledsageren trille over ende og liggende så stille, så stille (Woldstad 2005: 38).

På den andre siden framstiller hun seg selv som en usentimental jeger når hun forteller om bjørnejakt. Skildringen av hennes første bjørn går over tre sider, og Woldstad gir til kjenne en sprudlende glede ved jakten:

Akkurat idet bjørnen la i vei smalt det, en gang og like etter en gang til. Den stoppet og hodet liksom slang til side, og så seg den over ende. Spenningen var utløst. Jeg kunne ha ropt høyt, så glad var jeg. Heldigvis holdt jeg på verdigheten og tidde. Men jeg hadde felt min første bjørn, det var nesten ikke

⁸ Og videre: “Jeg mintes solfester jeg har deltatt i i Norge. Her feiret vi dagen med formkake med minst mulig vann i og kaffe med en bitte liten dram til” (Woldstad 2005: 31).

til å tro. [...] Jeg var så glad og så kry både over den heldige bjørnejakten og over den rosen jeg fikk, at jeg hadde mest lyst til å si som en mann i Tromsø sa ved en viss anledning: “Hurra for mæ.” (Woldstad 2005: 25).

I motsetning til mer garvede fangstfolk beskriver Woldstad iveren og gleden, og ikke minst betydningen av rosen hun fikk av sin partner. Hun viser imidlertid at hun selv er klar over at slik entusiasme ikke er helt kutyme når det kommer til bjørnejakt, idet hun holder igjen gleden og tenker på verdigheten. Som i de fleste fangstmannsbiografier er bjørnejakten i Woldstads bok mer utførlig skildret enn revefangsten, og det er, sett i forhold til det totale sidetallet, mange bjørneepisoder i beretningen. Woldstad framstiller bjørnejakten uten sentimentalitet, hun forteller om spenningen og det sportslige aspektet, og viser heller ingen tegn til redsel når hennes partner blir satt på prøve:

Den greidde ikke å holde seg oppreist, men kastet seg i siksakaktige byks nedover mot skytteren, som ikke fikk tid til å lade etter hvert, men måtte bruke den dyrebare reserven, de fem skuddene i magasinet. Da tre skudd var falt, så jeg han forsøkte å trekke seg tilbake til et par steinblokker bak seg, for om mulig å få såpass dekning at han kunne få fylle etter i magasinet. Han innser at det blir for sent og fyrer det nestsiste skuddet like i gapet på villdyret, som gjør en kollbøtte bare tre meter fra ham. [...] I all sin uhygge var det en praktfull kamp, som brakte seieren for en uredd fangstmann og en børse han kunne lite på (Woldstad 2005: 39).

Fangstmannen Henry Ette viser også en tosidig holdning til bjørnene i Arktis, der det ikke faller han lett for hjertet å fangste når det er unger involvert: “Moderen lå på en Flage og havde en Unge på hver Side. Det skar mig i Grunden i Hjertet. – Men da det vilde være blevet betraktet som Dumhed eller Fejghed fra min Side, måtte jeg desværre til det” (Ette 2001: 17). Ette går så langt i sin menneskeliggjøring av bjørnen at han holder dyremoren for en bedre mor enn kvinner:

Dyrene, både arktiske og tropiske, er ofte langt, langt mere ømme, kærlige og betænksomme overfor deres Unger, end Nutidens Kvinder overfor deres Børn. Det er en gennem Århundreder fastslået Kendsgerning, at skal en ung Kone have en regulær Vask med gevaldig Op fyring på Komfuret og kogende Vand, skal hun altid have sin mindste kravlende om sig på Gulvet, med det Resultat at enten falder ungen i en Balje kogende Vand eller også pilfingrer den så længe, til den får en Balje kogende Vand ned over sig. – Dette gentager sig Århundreder efter Århundreder med hundrevis af små Grave over hele Jorden [...] (Ette 2001: 53).

I både Ettes og Bjertnes sine beretninger lever fangstmennene ganske strengt atskilt fra det arktiske landskapet, de finner ikke nok vilt og de oppholder seg i stor grad innendørs. For Ette henger nok dette sammen med dramatikken de opplevde, både ved å være tvunget til å overvintre på Nordaustlandet og ved erfaringene med sykdom og død. Landskapet er fienden. For Bjertnes del har kanskje denne avstanden

til landskapet med situasjonen i fangstlaget å gjøre. Der Woldstad får lære og oppleve fangstlivet gjennom en god læremester, har Bjertnes ingen tillit til sin fangstleder. Som læregutt er Bjertnes ydmyk i forhold til egne kunnskaper om jakt og fangst, og han har en tydelig oppfatning av hva det vil si å være en fangstmann. Han opplever imidlertid at oppholdet på fangst ikke blir som han hadde drømt om:

Det er kommet så langt at nu greier verken jeg eller Ellingsen å holde ut dette spetakkelet med Bengtssen. Jeg for min del kommer til å miste forstanden hvis jeg blir her lenger. Han vrir og vrenger mine ord og kaller og sjikanerer meg hver evige dag, så det er ikke til å holde ut (Bjertnes 2001: 74).

Verst er det når Bengtssen vil ha fangstlaget med på å bruke gift, 7 år etter at giftmord på dyr ble forbudt på Svalbard: “Nå vil Bengtssen ha en erklæring (skriftlig) på at vi går med på å bruke gift for å forskanse seg mot at vi sladrer eller er løs munnet når vi kommer tilbake til Advent Bay. Ja, gift! Jeg trodde vi skulle være jegere og fangstmenn, ikke mordere. For en ufyselig leder Bengtssen er!” (Bjertnes 2001: 109).

Wanny Woldstad framstiller sitt fangstliv i harmonisk takt med tilværelsen og det arktiske landskapet, hun er aktivt med på fangsten og det synes dessuten etter hvert ikke å være en jakttur hun ikke deltar på. Woldstad følger således sjangertradisjonen og framstiller seg først og fremst som fangstmann og jeger. Hverdagene består av jakt og fangst og forberedelser til dette. Hauan skriver at hun gjennom beretninga opplever “[...] en gjenkjennelse av kvinners liv og virke” (Hauan 1992: 36), jeg mener beretninga skildrer en fangstmanns (eller fangstkvinnes) liv og virke, og at det tidvis faktisk kan se ut som om Woldstad underdriver sin innsats knyttet til eksempelvis husarbeid: “Jeg forsøkte meg med brødbaking, et arbeid jeg ikke hadde utført på mange år. Resultatet av min innsats ble ut på dagen åtte tingester som så høyst upålitelige ut [...]” (Woldstad 2005: 13). Hun viser også til at hun allerede som barn trivdes “bedre ved årene i en båt enn ved oppvaskbenken i kjøkkenet” (Woldstad 2005: 15).

Samtidig som Woldstad skriver seg fram som fangstmann, ser vi at hun til tider også får en annen rolle i teksten, nemlig den utenfra betraktende. Denne posisjonen på utsiden kan på den ene siden skyldes en viss distanse i teksten, grunnet ujevn litterær kvalitet. Beretningas komposisjon er eksempelvis svært rotete. Woldstad forteller tilsynelatende om sitt første år på fangst, og i tro-tredeler av beretninga følger vi det første fangståret kronologisk, helt til Woldstad plutselig skriver: “Verst var det å tenke på at hvis nå dette endte med en tragedie, ville det bli en fryktelig tid for yngste gutten min, Alf, som var på hovedstasjonen” (Woldstad 2005: 40). Woldstad var alene med Sæterdal første året, men hadde guttene sine med seg på andre og tredje overvintring. Etter dette rakner komposisjonen i beretninga, og 7 sider senere, i kapitlet “Vi venter”, beskriver Woldstad rastløsheten og ventingen på båten slik: “Naturligvis lengtet vi etter å få treffe folk og å høre nytt fra hjemlandet, især jeg som overvintret for første gang” (Woldstad 2005: 47). Vi får videre ta del i forberedelser til nedreisen, og året og beretninga synes å gå mot slutten med kapitlene “Den siste tiden i Hornsund”, “Den lange roturen” og “Blant mennesker igjen” – men så er vi plutselig tilbake i Hornsund igjen, og de siste sidene vitner om

hastverk i skrivearbeidet, med flere avreiser og tilbakekomster, og formuleringer som “Et år, da de to sønnene mine var med [...]” (Woldstad 2005: 57), “Siden ble det bare et par måneders ventetid, så dro vi [...]” (Woldstad 2005: 59), “Femte og siste året vi var på Svalbard, ble det senere enn vanlig før vi ble avhentet” (ibid.). Den løse komposisjonen, de mange gjenfortellingene av andres historier og det litt hastige preget gjør beretningas siste del betraktelig mindre lesverdig enn begynnelsen.

Den betraktende posisjonen utenfra kan på den andre siden også ha sitt utspring i det som kanskje er tekstens fremste kvalitet, nemlig humoren. Når Woldstad på en humoristisk måte framstiller seg selv som skårunge og partneren, Anders Sæterdal, som den erfarne fangstmann tilfører hun teksten et morsomt skråblikk på fangsttilværelsen. Det blir interessante kontraster mellom jaktscenene der Woldstad deltar og skyter bjørn på lik linje med menn, og episoder der hun ikke blir inkludert i alt hun skulle ønske: “Og så dro de på ekte ufordragelig mannfolkvis ut i båten uten å betro meg noe om hva som skulle skje” (Woldstad 2005: 7). Denne kontrasteringen mellom henne selv og partneren gir en humoristisk tilnærming til en sjangertradisjon som er knyttet til maskulinitet og heltefortellinger, og Woldstad spiller i boka bevisst på sin rolle: “Vi har diskutert utsiktene for sesongen. Dvs Sæterdal uttaler seg sakkynndig, og jeg nikker bifallende” (Woldstad 2005: 16). Det er et ganske utypisk trekk ved Woldstads biografi å gi så mye rom til en partner og kamerat. Fangstmannsbiografiene til både Rudi, Ette og Nøis handler først og fremst om fangstmannen selv, ofte er ikke alle på fangstlaget engang navngitt. Kanskje kan Woldstads inkludering av Sæterdal sies å være med på å undergrave hennes autoritet som fangstmann, men det er jo heller ikke slik at hun servilt underkaster seg partneren og skriver han fram som en mester og helt. Det er heller en fascinerende kontrast i Woldstads tekst mellom typiske formuleringer og uttalelser som knytter livet i villmarken til tøffhet og mannsidealene - “De er mannfolk, slike karer” (Woldstad 2005:8) – og der hun selv bruker humor og eksempelvis avslører Sæterdal i ikke spesielt maskuline situasjoner, som når de har bakekonkurranse eller han skyter gås i bare messingen:

[...] Sæterdal, som under skytingen naturligvis måtte holde geværet med begge hender, hadde ingen hånd til å holde underbuksen med, og det infame plagget hadde nyttet høvet til å falle helt ned til anklene. Som han sto der i bare skjorten i solskinnet og tok den tomme hylsen ut av geværet, mens han lengselsfullt stirret etter de bortdragende gjessene, frembød han et så komisk skue at jeg brast i latter (Woldstad 2005: 13).

Selv om beretningas litterære kvalitet er ujevn, er det tydelig at Woldstad både har en oppfatning av hvordan en fangstmann skal oppføre seg – verdig under jakt (25) – og hvordan en skal formidle fra fangstlivet. Fangstmannsbiografiens kanskje fremste kjennetegn er nøkternhet og underfundig humor koblet sammen med et bilde av Arktis som, selv om det byr på livsfarar, mest av alt er hjemlig, trygt og harmonisk. Dette bevisste forholdet til sjangertradisjonen kommer tydeligst fram i beretningens mest dramatiske hendelse. Wanny og Anders tar en maidag båten ut for å jakte sel. De blir plutselig overrasket av sørpe og skruing og kommer seg ingen veier. Båten stopper og er i ferd med å synke, og de kan verken ro eller svømme. Anders beholder

roen, slik en fangstmann skal, og forbereder Wanny: “Ja, Wanny”, sa han, “nå må vi nok se den sannhet i øynene at dette kan bli vår siste reis” (Woldstad 2005: 40). De forlater båten, åler seg i og gjennom sørpa, og etter 7 timer hadde de tilbakelagt de 2 kilometerne til land. Om kvelden skriver Wanny Woldstad som vanlig i dagboken. Her beskriver hun turen som “mislykket, strevsom og ikke helt ufarlig” (Woldstad 2005: 41). Og videre: “Da sjefen leste dette, nikket han anerkjennende, og vi lo den første ekte, befriende latter den dagen” (ibid.).

Første kvinne som fangstmann på Svalbard er en spesiell fangstmannsbiografi fordi den forteller historien om en spesiell kvinne, en drosjesjåfør og mor som levde i fem år som fangstmann på Svalbard, i en gammel polar tradisjon som gir assosiasjoner til helter, maskulinitet og hardbalne nordmenn. Og det er først og fremst *personen* Wanny Woldstad og hennes historie som fenger, det ser vi eksempelvis i Meløys kapittel om Woldstad: “Fangstkvinne Wanny Woldstad 1893-1959. Elskerinne og fangstkamerat”, der høydepunktene fra boka raskt gjenfortelles, og størstedelen av kapitlet handler om å rekonstruere Wannys liv før og etter overvintringene. Meløy legger heller ikke skjul på at det er personen Wanny Woldstad og historien hennes liv som berører, og som gir henne en plass blant polarheltinnene. Selv om Woldstads beretning er løst komponert og ikke framstår som litterært helstøpt og stilsikker, er boka også interessant fra et litterært perspektiv. Ikke fordi hennes kvinnelighet er framtrædende i teksten, eller motsatt: at hun skriver seg inn i sjangertradisjonen som en mann, men fordi beretninga gir oss muligheten til å stille spørsmål ved en ganske stivnet definisjon av en sjanger. Ved å lese Woldstads tekst sammen med og opp mot andre fangstmannsbiografier, ser vi eksempelvis at merkelappen heltefortelling ikke kan sies å være et bestemt sjangertrekk ved denne litteraturen. Fangstmannen framstår svært sjelden som en helt og Arktis som sted framstår like gjerne livgivende, vennlig og fredfullt – som utfordrende og livsfarlig. Fangstlitteraturen kommer ikke til sin rett når den slås sammen med all øvrig polarlitteratur, som eksempelvis ekspedisjonsberetningene om Nansen og Amundsen. I tillegg kan vi se Woldstads tekst som en kommentar til sjangeren den tilhører. Med sitt underfundige skråblikk og sin bevisste kontrastering, er Woldstads tekst et interessant vitnesbyrd om stereotypene knyttet til overvintringsfangsten og hvilke forestillinger som var - og kanskje ennå er - gjeldende om fangstmannen og hans liv i Arktis.

Litteratur

- Berg, Kjell. 2003. *Alt vel - fangst og eventyr i isen*. Tromsø: Polar Forlag.
- Bjertnes, Thorleif. 2001. *Dagbøker. Nordaustlandet 1933-1934*. Svalbard Museum.
- Blaim, Artur. 1990. “The English robinsonade of the eighteenth century”. I: *Studies on Voltaire and the eighteenth century*. H.T. Mason (red.). Oxford The Voltaire Foundation at the Taylor Institution
- Bloom, Lisa. 1993. *Gender on Ice. American Ideologies of Polar Expeditions*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Campbell, Joseph. 2002. *Helten med de tusen ansikter*. Oslo: Spartacus.
- Connell, R.W. 2006. *Masculinities*. Cambridge: Polity Press

Drivenes og Jølle (red): *Into the Ice. The History of Norway and the Polar Regions*, Gyldendal Oslo 2006.

Eriksen, Anne. 1999. *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax forlag.

Eriksen, Anne. 2004. "Polarheltene – minner og momumenter" i Drivenes og Jølle. *Norsk Polarhistorie I*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Ette, Henry. 2001. *Døden på 80.graden. Overvintringen på Nordaustlandet 1902-03*. Vågemot miniforlag

Fjørtoft, Kjell. 1995. *Kongen av Sassen Bay. Fangstfolkernes historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Hansson, Heidi. 2006. "Bayard Taylor's *Northern Travel* and the Genders of the North" i *Edda I*.

Hauan, Marit. 1988. "Kvinner på fangst eller fangstkvinner" i *Ottar 173*. Tromsø Museum.

Hauan, Marit Anne. 1989. "Og jeg husker mang en kvinne – " i *Svalbardboka 3 1989*.

Hauan, Marit. 1992. "Wanny har bakt...også har hun skudt 3 stormåser" i Elin Svenneby (red.) *Kvinnfolk på tvers*. Oslo

Hauan, Marit Anne. 1996. «Fri og vill? Overvintringsfangstens kulturelle betydning» i *Ottar 2*. Tromsø Museum

Hauan, Marit Anne. 2004. "Det sterke, frie liv i villmarken" i Drivenes og Jølle (red.): *Norsk polarhistorie III*. Oslo: Gyldendal.

Ikonen, Hanna-Mari og Samu Pehkonen. 2003. "Explorers in the Arctic: Doing Feminine Nature in a Masculine Way" i (red.) Möller og Pehkonen: *Encountering the North. Cultural Geography, International Relations and Northern Landscapes*. Tampere: Ashgate.

Keskitalo, E. Carina H. 2009. "The North" – Is there such a thing?" i Hansson og Nordberg (red.): *Cold Matters. Cultural perceptions of snow, ice and cold*, Northern Studies 1. Umeå Universitet

Knutsen, Nils Magne. 1991. «Norsk ishavslitteratur» i *Fra Ottar til Oluf. Artikler om nordnorsk litteratur*. Tromsø: Cassiopeia Forlag.

Lawrence, J.S., Jewett, R. 2002. *The Myth of the American Superhero*. Grand Rapids. Wm. B. Eerdmans Publishing Co.

Lawrence, J.S. 2006. *Finding the Force of the Star Wars Franchise: Fans, Merchandise & Critics*. New York: Peter Lang Publishing Inc.

Meløy, Sigri Sandberg. 2012. *Polarheltinner*. Oslo: Gyldendal.

Moland, Tallak. 2000. "Konstruksjon av mandighet i det nordlige landskapet. Om Fridtjof Nansens polferder ved århundreskiftet" i *Historie. Populærhistorisk magasin* nr 9, årg 10.

Nansen, Fridtjof. Nansen, Fridtjof. 1911. *Nord i Tåkeheimen. Utforskningen av Jordens Nordlige Strøk i Tidlige Tider*. Kristiania: Aschehoug.

Rossnes, Gustav. 1993. «Norsk overvintringsfangst på Svalbard 1895-1940». *Meddelelser* nr 127, Oslo: Norsk polarinstitutt.

Ryall, Anka. 2004. *Odysses i skjørt. Kvinners erobring av reiselitteraturen*. Oslo: Pax Forlag.

Sørensen, Lars Normann. 2001 (1958). *Henry Rudi. Isbjørnkongen*. Oslo: Gyldendal.

Woldstad, Wanny. 2005. *Første kvinne som fangstmann på Svalbard*. Vågemot miniforlag

Wærp, Henning. 2012. «Arktiske idyller» i Claes Ahlund (red.) *Från Arkadien till Arktis. Diktad natur och idyll*, Litteraturvetenskapliga meddelanden nr 40

Forfatterbiografi:

Silje Solheim Karlsen er førsteamanuensis i nordisk ved Universitetet I Tromsø, Institutt for lærerutdanning og pedagogikk. Forskningsinteresser er bl a arktisk litteratur, ekspedisjonsberetninger, fangstlitteratur og fiksjon. Nylig publiserte arbeid er: “Triumf, lojalitet og avstand: Første- og annenposisjonsberetninger om Fridtjof Nansens Fram-ekspedisjon (1893-1896)” (2011), “Litterære helteportretter” (2011), “Nostalgisk erindring og polar karrierehistorie. Fridtjof Nansen: Blant sel og bjørn: min første ishavs-ferd (1924)” (2012). E-post: silje.karlsen@uit.no

Summary

This article deals with the literature written by hunters and trappers wintering on Svalbard, addressing especially the idea of the hunter's memoirs as heroic literature. My reading is centered around Wanny Woldstads account *Første kvinne som fangstmann på Svalbard* (1956) and against the background of memoirs written by Henry Rudi, Henry Ette and Thorleif Bjertnes I first question the label *heroic*, before I proceed examining how Woldstad with her female perspective relates to the traditional view on the hunter as a masculine, hard-boiled Arctic hero.

Keywords/nøkkelord:

Heltefortellinger, kjønn, Wanny Woldstad, selvframstilling, sjanger.